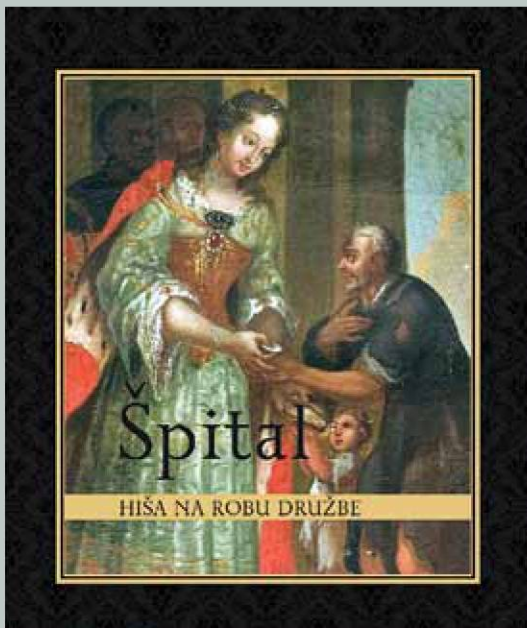

Špital – hiša na robu družbe

Razstava Zgodovinskega arhiva Ljubljana,
Enote v Škofji Loki in Občine Škofja Loka

Mesec september je že vrsto let namenjen Dnevom evropske kulturne dediščine (DEKD) – najuspešnejši akciji, ki se je po letu 1991 razvila pod okriljem Sveta Evrope in Evropske komisije na področju kulture. Številne kulturne dogodke na nacionalni ravni povezuje skupna tema, ki je izbrana tako, da je aktualna in zanimiva ter omogoča različne osvetlitve kulturne dediščine, še posebno tistih kulturnih spomenikov, ki so težje dostopni javnosti. V gosto stikano mrežo kulturnih ustanov, ki sooblikujejo program prireditev, se zadnja leta aktivno vključuje tudi škofjeloška enota Zgodovinskega arhiva Ljubljana.

DEKD so bili v letu 2010 uglaseni na temo *Kulturna dediščina in pomanjkanje*. Kaj na to temo predstaviti iz bogate zakladnice pisnih virov, da bo zanimivo za širši krog škofjeloške publike, ki jih težave materialnega varstva arhivskega gradiva verjetno ne zanimajo toliko kot nas, ki v arhivih skrbimo, da se bo arhivska dediščina ohranila tudi za nove rodove? Vprašanje je zahtevalo daljši in tehtnejši premislek, dokler se ni porodila ideja o predstavitvi škofjeloške ubožnice, med Ločani znane tudi kot Špital, ustanove s 400-letno tradicijo, katere poslanstvo je bilo ves čas tesno povezano s pomanjkanjem na eni in dobroteljnostjo na drugi strani. Tako je v poletnih mesecih nastala razstava s spremnim katalogom, ki sva jo pri-

Naslovnica razstavnega kataloga z Layerjevo podobo sv. Elizabete med razdeljevanjem kruha ubožcem.
(foto: Tina Arh)

pravili Judita Šega in Elizabeta Eržen Podlipnik, in je bila od 28. septembra do 22. oktobra 2010 na ogled v Mali dvorani Sokolskega doma, v Škofji Loki, v letu 2011 pa jo lahko vidijo obiskovalci Zgodovinskega arhiva Ljubljana.

Razstava nam na desetih panojih razkriva zgodbo mestne ubožnice in skrbi za revne, od sredine 16. do sredine 20. stoletja, ko je ustanova kot takšna prenehala delovati, čeprav hiša ni povsem zaprla svojih vrat. Tudi danes, lepo prenovljena, nudi dom socialno šibkejšim mestnim družinam in posameznikom ter tako na nekoliko drugačen način nadaljuje svoje nekdanje poslanstvo. Avtorici sva razstavne panoje podnaslovili: Nastanek in upravljanje Špitala, Financiranje ubožnice, Špitalska posest, Kako prenoviti Špital?, Mestni ubožci, Ubožnico prevzamejo redovnice, Oskrba ubožcev, Življenje v ubožnici in Portreti ubožcev iz Špitala.

Začetki Špitala sodijo v leto 1547, ko sta tedanji radovljiški župnik, po rodu Ločan, Nikolaj Škofič in njegova mati Marjeta loškimi ubožcem prepustila hišo pod samostanom klaris, v današnji Blaževi ulici. Ko je ta postala pretesna, se je ubožnica preselila na Spodnji trg, kjer jo je leta 1698 doletela ista usoda kot okoliške hiše, ki so jih požrli ognjeni zublji velikega požara. Po tej nesreči si ubožnica dalj časa ni opomogla, šele z izdatno podporo loških dobrotnikov so jo obnovili do leta 1729. V pritličju so uredili dva večja prostora, v nadstropju pa enajst sobic na obeh straneh hodnika. Špitalski kompleks sta, poleg ubožne hiše, obrnjene na vzhod proti Grabnu, sestavljali še cerkev z zakristijo in upravna stavba, ki gravitira na mestno ulico Spodnjega trga.

Eden od razstavnih panojev je poskušal odgovoriti na vprašanje: »Kako prenoviti ubožnico?« (foto: Tina Arh)

Špital je ponujal zatočišče starim, onemoglim in pohabljenim meščanom, ki si sami niso mogli več pomagati, ki niso imeli svojcev, da bi skrbeli zanje, ali so živeli daleč stran od njih. Do 1. svetovne vojne je bilo njegovo vzdrževanje odvisno predvsem od volil in podpore meščanov, potem od občinskih dotacij. Izdatne zneske so mu volili župnika Andrej Hudačut in Gašper Alojz Cebal, trgovec Janez Tomaž Jugovic s sinovoma, ob koncu 19. stoletja pa zdravnik Anton Arko, tovarnar Alojzij Krenner in drugi. Špital je imel sprva tudi nekaj nepremičnega premoženja v zemljiščih in desetini, a ga je izgubil še pred koncem 18. stoletja. Takrat so ga stroški za vzdrževanje, hrano in nevestno gospodarjenje pripeljali celo do zača-

snega zaprtja. Država je medtem kovala svoje načrte in razmišljala o njegovi razširitvi v deželno ubožnico za 100 oskrbovancev. Izrisati je že dala načrte, vendar so do danes ostali le na papirjih, skrbno shranjenih v depojih Arhiva Republike Slovenije. Stavba je tako do danes ohranila staro podobo, čeprav so jo v zadnjih dveh stoletjih večkrat prenavljali, zadnjič temeljito med letoma 2000 in 2002.

Ubožnica je bila veskozi mestna ustanova, tudi v času obstoja loškega gospostva, ki si je zelo prizadevalo, da bi upravljanje v njem prevzelo v svoje roke, a je doseglo le vpogled v špitalske letne obračune. Ob koncu 18. stoletja je upravljanje ubožnice za nekaj časa prevzel župnijski ubožni inštitut, po reformah socialne zakonodaje konec 19. stoletja pa občinski ubožni odsek. Skrb za uboge je bila častno in hvalevredno opravilo, tako da ni bilo težav z zasedbo mest v odseku. Sestavljali so ga razni pomembni loški meščani – obrtniki, trgovci, posestniki in uradniki, načeloval pa jim je načelnik občinskega ubožnega odseka, imenovan tudi »ubožni oče« ali »oče ubogih«. Odsek je spremljal razmere v ubožnici, predlagal popravila in nakupe ter obravnaval prošnje za sprejem vanjo. Za stavbo in red v njej je skrbel t. i. špitalski mojster; tudi ta funkcija je bila častna in jo je opravljal eden od zmožnejših oskrbovancev.

Ubožnica je bila za večino oskrbovancev njihov zadnji dom, v katerem so preživeli nekaj let, nekateri le nekaj mesecev. Pretok oskrbovancev je bil zaradi velike umrljivosti precejšen, še posebno v zimskem času, ko so razsajale razne bolezni, ki so še dodatno načenjale njihovo krhko zdravje. Njihov poklic je bil berač, kot so vsakih deset let zapisali popisovalci, ki so opravljali popis prebivalstva. Le redki med njimi so znali brati in pisati, večinoma so bili nepismeni.

V ubožnici je bilo prostora za 15 do 30 oseb, največ jih je bilo poleti 1945, ko so jih našteali kar 39. Večinoma so prihajali z loškega področja, le izjemoma iz drugih občin. Pred 1. svetovno vojno so bili bolj ali manj prepuščeni sami sebi. V ubožnici so imeli poskrbljeno za stanovanje in kurjavo, hrano so dobivali pri kapucinih, uršulinkah in dobrotljivih meščanih. O organizirani skrbi zanje lahko govorimo šele od leta 1917 dalje, ko se jim je posebej posvetil novi loški kaplan Filip Terčelj. Ustanovil je društvo Dobrodelnost, ki je naslednjih šest let skrbelo zanje, po ukinitvi društva so te naloge prevzele redovnice iz Maribora, kasneje iz Ljubljane. Plačevala jih je mestna občina. S prihodom šolskih sester so

Ob odprtju razstave Špital – hiša na robu družbe, 28. septembra 2010, v Sokolskem domu v Škofji Loki.

Z leve proti desni: Elizabeta Eržen Podlipnik, dr. France Štukl, Judita Šega, župan Igor Draksler in Mateja Hafner Dolenc. (foto: Tina Arh)

imeli oskrbovanci ubožnice prvič doma zagotovljeno okusno in toplo hrano, ob večjih praznikih tudi meso, potico, vino in druge dobrote. Takrat so jih loški dobrotniki razveselili z raznimi manjšimi darili, npr. nogavicami, tobakom ipd.. Redovnice so v ubožnico vpeljale nov hišni red, ki je bil strog in je sprva povzročal veliko negodovanja ter slabe volje med oskrbovanci. Poskrbele so tudi za manjše prenovе v hiši (napeljava vodovoda, električne razsvetljave), potrebno čistočo in vsakoletno zbiranje poljskih pridelkov. Nič manj pomembna od materialne oskrbe revežev ni bila njihova duhovna oskrba. Redovnice so budno pazile, da so oskrbovanci redno opravljali spoved, se udeleževali obhajila, molili za svoje dobrotnike in se od tega sveta poslovlili pripravljeno.

Razstavo zaključujejo štiri življenjske zgodbe, nanizane ob podobi sv. Elizabete Ogrske, zaščitnice siromakov, med razdeljevanjem kruha ubožcem. Originalna slika je delo Leopolda Layerja in krasi atiko glavnega oltarja špitalske cerkve na Spodnjem trgu v Škofji Loki.

»Nemila smrt je zopet potrkala na naša vrata ter je dne 3. decembra (1929) pobrala največjega trpina Pavleta Šubic. Rojen je bil dne 25. januarja 1861 v Poljanah. Bil je zelo izobražen in imeniten slikar; njegove slike so znane daleč naokrog. Posebno slovel je tudi njegov brat Janez, o katerem je večkrat rad pripovedoval.

Ubogi Pavel je postal na svoja stara leta popolnoma slep in hrom, da si revež sam ničesar ni mogel pomagati; zato ga je nekaj časa vzdrževala domača poljanska občina, a dne 30. marca 1929 je prišel v našo ubožnico, kjer se je v začetku čutil zelo nezadovoljnega in nesrečnega. Vedno si je želel, da bi šel v Ljubljano v hiralnico ali bolnišnico. A njegova želja se ni spolnila, mogel je trpeti do smrti v naši ubožnici sebi, pa tudi sestram postržnicam, v največji križ. Posebno veselje in tolažbo so mu izkazali prevzvišeni knezoškof Anton Bonaventura Jeglič, ko so ga osebno obiskali in ga potolažili ter mu poslali 100 din za priboljšek. Ta denar je prav varčno rabil ter še do svoje smrti prihranil 30 din, s katerimi so se plačale svete maše.«

(Kronika Špitala, str. 74)

Besedilo razstave in kataloga dopolnjujejo posnetki dokumentov, ki jih hranita škofjeloška enota Zgodovinskega arhiva Ljubljana in Arhiv Republike Slovenije, ter fotografije iz fototeke Zgodovinskega arhiva, Župnijskega arhiva Škofja Loka in Loškega muzeja. Starejšim posnetkom je dodanih tudi nekaj novejših fotografij domačih fotografov - Jane Jocif, Janeza Missona, Toneta Mlakarja, Petra Pipa in Bojana Rihtaršiča. Razstavo in katalog je oblikoval Simon Pavlič, nastala je ob finančni podpori Občine Škofja Loka.